

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Левчук М.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 347.155

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.1>

ПРИМЕНШЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЧЕСТІ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОЗДАТНОСТІ В ПРАВІ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Постановка проблеми. Правова система будь-якої держави має свою неповторну історію походження та розвитку. На шляху становлення будь-яка система зазнає впливу інших уже існуючих систем. З погляду наукової та практичної значущості для еволюції європейського права та українського зокрема першість запозичення досвіду правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин належить римському праву. Останнє справило неповторний вплив на становлення практично всіх правових систем світу. Запозичення положень римського права іншими державами в умовах занепаду самої римської держави в пізніший період, зокрема понятійного апарату та правової термінології, юридичної техніки побудови правових інститутів і норм, стало одним із правових феноменів юридичної науки.

Одним із таких інститутів, що зародився в римському праві та став основоположним інститутом континентального цивільного права, є правоздатність фізичних осіб, тобто здатність мати цивільні права та обов'язки. В праві Стародавнього Риму правоздатність розумілась не як звичайна сваволя індивіда здійснювати чи не здійснювати належні йому права, навпаки, правоздатність розглядалась скоріше як обов'язок для особи зберігати свої права та наполягати на їх визнанні. І такий обов'язок належав особі не з точки зору розуміння її як індивідуума, а з точки зору особи як учасника правовідносин, учасника юридичного спілкування. З цієї точки зору правоздатність у римському праві розглядалась як честь, *existimatio*. Виконання вищевказаного обов'язку будь-якої особи, як зазначав Г.Ф. Пухта, полягало в юридично незаплямованому стилі життя, що надавало моральну повагу в очах співгромадян; применшення цієї поваги до особи внаслідок негідної поведінки при-

меншувало її честь, а з нею і правоздатність [6, с. 315]. В римському праві честь перебувала у зв'язку з політичною *civitas*, яка зумовлювалась *jus suffragii* та *jus honorum* – правом голосувати на народних зборах та обіймати політичні і військові посади. Громадянська честь – це та повага, якою користувався римський громадянин серед своїх співгромадян. Проте применшення честі впливало на обсяг цивільних прав, тому і стало інститутом цивільного права. Саме через це цивільний статус особи в римському праві поєднувався з поняттям честі, адже зневага до особи обмежувала її цивільну правоздатність.

Стан дослідження теми. Вивчення питань правоздатності особи в римському праві були предметом дослідження робіт теоретиків права, цивілістів, філософів, істориків дореволюційного періоду та сучасності. Категорія «правоздатність», у тому числі у зв'язку з римським правом, досліджувалась у роботах Д.І. Азаревича, Ю.С. Гамбарова, Д.Д. Грімма, М.Г. Дебольського, М.Л. Дювернуа, Б.В. Нікольського, Й.О. Покровського, Г.Ф. Шершеневича, С.В. Пахмана, Ю. Барона, Д.В. Дождева, І.Б. Новицького, О.С. Іоффе, С.М. Братуся та багатьох інших учених.

Виклад основного матеріалу. Правоздатність у римському праві позначалась словом “*caput*” та виникала в момент народження. Обсяг правоздатності був неоднаковим, що стало наслідком неоднорідності римського суспільства та неоднакової здатності його членів бути суб'єктами, носіями прав. Повна правоздатність складалась із трьох основних елементів: 1) *status libertatis* – стан свободи (за яким розрізнялись вільні та раби); 2) *status civitatis* – стан громадянства (римські громадяни та інші вільні особи – латини, переґріни);

3) *status familiae* – сімейний стан (самостійні батьки сімейств – домовладки та підвладні особи). Зміна одного з цих станів тягла за собою припинення чи зміну обсягу змісту правоздатності або ж її цілковиту втрату. Проте обмеження обсягу правоздатності могло мати місце і в інших випадках, зокрема через применшення честі (*existimatio minuitur*). Давнє римське право суворо охороняло честь громадян: наприклад, згідно із Законами XII таблиць передбачалася смертна кара за те, що «хтось складе або буде співати пісню, яка містить у собі наклеп чи зганьблення іншого» [11, с. 27], з чого можна зробити висновок про надзвичайну вагу гідності і честі у світоглядних уявленнях римлян.

Применшення честі в римському праві мало назву *infamia*. Її можна визначити як позбавлення громадянина деяких прав (політичних і цивільних) на підставі втрати ним публічної довіри. Інфамія могла бути безпосередньою або опосередкованою. Безпосереднє законне применшення честі (*infamia juris immediata*) наступало за негідну поведінку чи зайняття негідними професіями внаслідок самого факту вчинення ганебних дій і не вимагало ніяких індивідуально-правових постанов. Опосередковане законне применшення честі (*infamia juris mediata*) наступало в результаті індивідуального акту, за вироком суду внаслідок вчинення деяких кримінальних злочинів (як супутнє до основного покарання) або внаслідок невиконання низки приватноправових зобов'язань, віднесених до особливого типу ганебних.

Підставами для накладення інфамії були: 1) негідна поведінки громадянина; 2) заняття негідною професією, що ганьбить громадянську честь; 3) як наслідок засудження за окремі види злочинів; 4) як наслідок невиконання низки приватноправових зобов'язань (доручення, товариства, покляжі, опіки).

Одним із найдавніших з відомих випадків обмеження правоздатності особи в римському праві, передбачений Законами XII таблиць, був *improbus intestabilisque* («недостойний і негідний у свідки»). Цей різновид применшення громадянської честі мав місце тоді, коли особа, яка була свідком або вагарем під час здійснення окремих цивільних угод (*mancipatio, nexum, testamentum per aes et libram*), відмовлялася в подальшому підтвердити здійснення такої угоди або її зміст. Така особа визнавалася «негідним свідком» і не могла більше виступати свідком і запрошувати інших осіб як свідків для вчинення власних угод; позбавлялася права

складати заповіт та виступати свідком під час укладення заповіту іншими особами. Визнання особи «негідним свідком» призводило на практиці до виключення особи з *ius commercii*, оскільки в ту епоху майже всі важливі юридичні дії відбувалися в урочистій формі, яка вимагала участі *testes* – свідків [8, с. 40].

З появою в 443 р. до н.е., у зв'язку з майбутнім переписом населення, світських виборних посад цензорів останні вже з кінця того ж століття набули функцій нагляду за суспільною моральністю, і посада цензорів, за твердженням Тита Лівія, з малозначної стала однією із найважливіших державних посад Риму та «настільки звеличилась, що цензорам підпорядковувалися римські звичаї та спосіб життя, що у сенаті і в центуріях вершників їм стало підвладне винесення вироків про гідне і недостойне, що в їх підпорядкуванні були громадські і приватні будівлі, що збір податей з римського народу був відданий на їх повний розсуд» [10, с. 185]. Тому цензори володіли досить широкими повноваженнями і, окрім проведення перепису, розподілу громадян за класами і визначення розміру податків, вони здійснювали водночас контроль за моральністю громадян, могли зробити «цензорське зауваження» (*nota censoria*) громадянам, поведінку яких вважали аморальною або негідною честі римського громадянина. Таке зауваження мало наслідком позбавлення громадянських прав та зводилось до права цензора виключати громадянина, що провинився, із сенату або стану вершників, і цензори не були обмежені в цьому жодними правилами. Згодом усе ж сформувався звичай, за яким у разі виключення сенатора чи вершника з їх стану цензори приєднували до свого рішення письмове пояснення причин. Цензори володіли величезною дискреційною владою, межі якої зводились лише до права інтерцесії (заборони) одного цензора проти довільних вчинків іншого, або наступні цензори могли скасувати рішення своїх попередників.

Негідна поведінка громадянина як підстава накладення інфамії могла проявлятися у вчиненні ганебних діянь (двоєженство; дозвіл, даний батьком дочки-вдови на укладення шлюбу до закінчення законного терміну жалоби в один рік; шлюб громадянина з вдовою за таких самих умов, ганебне вигнання з легіону). Втрата довіри, а з нею і применшення честі, в найдавнішому римському праві застосовувалася також і до неспроможних боржників, внаслідок нездатності задовольнити вимоги кредиторів.

Применшення честі, пов'язане із заняттям деякими професіями, негідними римського громадянина, коли особа вела діяльність або спосіб життя, який засуджувався громадськістю, мало назву *turpitudō*. Заняттями, що ганьбить громадянина, були проституція, звідництво, професія гладіатора, актора. Відповідь на питання, чому з точки зору римського правового світогляду не всі професії були прийнятними для римського громадянина, вимагає деяких пояснень. Однією з професій, зайняття якою в очах римлян було принизливим і вело до применшення честі, було гладіаторство. За своїм соціальним статусом гладіатори займали дуже низьке становище у римському суспільстві. Всіх гладіаторів можна розділити на 2 великі групи. До першої належали первинно військовополонені та раби; проте вже в імператорській період виникає нова практика, коли людей, звинувачених у тяжких злочинах (підпал храму, державна зрада, військовий заколот тощо), засуджували до гладіаторських ігор. Ці покарання «до меча» – *ad gladium* чи «диких звірів» – *ad bestias* вважалися жорстоким видом страти. Однак існувала і третя можливість – вирок у вигляді засудження до «школи гладіаторів» – *ad ludum*: пройшовши два роки навчання у гладіаторській школі, гладіатор мусив три роки битися на арені і якщо після цього він залишався живим, то отримував дерев'яний меч рудіс (*rudis*) на знак звільнення від виступу на арені, а через п'ять років міг стати володарем ковпака (*pileus*) як символу повного звільнення.

Другу групу гладіаторів становили ті, хто добровільно погодився змінити своє правове становище заради коштів, – гладіатори-добровольці, яких називали аукторати (*auctorati*). Для цього існував певний обряд: вільний громадянин, який наймався у гладіатори, мав у присутності свого наймача ланіста (організатора публічних ігор) виголосити перед народним трибуном певну заяву. З цього моменту вільний громадянин позбавлявся можливості користуватися громадянськими правами, втрачав свободу пересування, особисту свободу та право розпоряджатись своїм життям, це право набував його господар. Відтепер гладіатор, як і раб, міг бути предметом найму чи купівлі-продажу.

З точки зору права гладіатори-добровольці не були рабами, за свою діяльність вони отримували гроші. Водночас не були вони і повноцінними римськими громадянами, адже їхня правоздатність була обмежена. Це проявлялось у такому: гладіатори-добровольці не мали права звернення до суду, були повністю позбавлені

політичних прав, у тому числі права обіймати будь-які державні посади. Презирство до гладіаторів виявлялось навіть після їхньої смерті. Римські закони не допускали поховання гладіаторів разом із повноправними римськими громадянами, адже особа, яка не мала гідності, не мала права на гідне поховання.

Акторська професія теж в очах римлян належала до негідної, адже якщо греки самі були винахідниками свого театального мистецтва і тому вважали його цілком прийнятним для громадян заняттям, то римляни запозичили театр ззовні, що, мабуть, і наклало відбиток на сприйняття акторства як заняття, негідного громадян Риму. Як зазначають дослідники, актори виключалися з триб і не допускалися до почесної для громадянина військової служби. Презирливе ставлення до них, очевидно, було пов'язано з тим, що вони були рабами або вільновідпущениками [2, с. 170]. Театральна творчість, особливо у жанрі комедії, завжди продовжувала залишатися непрестижною. Як писав Моммзен, не лише акторство, а й авторство комедій вважалося в Римі непристойним для справжнього римлянина, ним займалися вільновідпущеники і взагалі люди нижчих станів; римські громадяни іноді ще робили переробки з грецької трагедії, але з комедії ніколи [3, с. 123]. Єдиним винятком був театральний жанр ателлани, де грали непрофесійні актори і який був прийнятний для римлян. Тоді як у Греції актори були вільними громадянами, у Римі їх набирали з рабів та вільновідпущеників. Професія актора була спадковою і таке заняття було дуже негідним для вільних, і вже тим більше для високопоставлених громадян. Акторами зазвичай ставали вільновідпущеники, їхні діти, а якщо вільні, то із самих низів. Тому акторська професія належала до зневажливих: виступити як актор на сцені, крім аматорської ателлани, означало для вільного громадянина зганьбити свою честь [9, с. 21].

Засудження за деякими категоріями проступків і злочинів могло тягнути за собою і накладення інфамії, адже саме звинувачення показувало злочинність або негідність такої особи. До таких випадків належало:

а) звинувачення в деяких державних злочинах *iudicia publica*. Під останніми в римському праві розумілись злочинні діяння, які були передбачені законами коміційних народних зборів кінця республіки: закони про вбивства (*de paricidiis*), отруєння (*de veneficis et sicariis*), насильство та за державну зраду (*proditio*),

інколи інфамія переходила навіть на дітей злочинців [1, с. 77].

б) засудження за деякі *delicta privata*, тобто правопорушення, що зачіпали інтереси окремих приватних осіб та переслідувались лише за скаргою потерпілого. До приватних правопорушень, які тягли за собою применшення честі, належали: *furtum*, *rapina*, *injuria*, *dolus*, *sepulcri violatio*. Розглянемо детальніше ці випадки. Применшення честі могло наступати за вчинення майнових злочинів *furtum*, *rapina*. *Furtum* – це зловмисне захоплення речі з метою отримання вигоди – захоплення або самої речі, або користування річчю, або володіння річчю. Проте цей делікт проти власності не збігався з крадіжкою у сучасному розумінні, його зміст був ширшим: це був делікт проти майнових прав взагалі. В кінці республіки та в період імперії крадіжка – *furtum* стає не лише *delictum privatum*, а й *delictum publicum*. Поняття *furtum* поширюється на нові випадки, посилюється і відповідальність за майнові злочини, що пов'язане з посиленням майнової диференціації суспільства, знедоленістю більшої частини населення, що викликало з боку заможних власників особливі заходи захисту своєї власності. В праві Юстиніана відомий штрафний позов *actio furti* проти злодіїв, посібників і укривачів, спрямований на стягнення подвійної вартості речі, засудження за яким могло тягнути накладення інфамії як додаткового покарання.

У I ст. до н.е. з *furtum* була виділена категорія деліктів *rapina* – грабіж, тобто протиправне вилучення чужого майна, здійснене за допомогою насильства. Сюди відносились ті випадки, коли пошкодження майна було здійснене кількома особами, або коли крадіжка була пов'язана з насильством, або здійснена під час пожежі, аварії корабля тощо.

Наступним видом злочинів, за які могла наступати інфамія, була *injuria*, під якою в Законах XII таблиць розумілась особиста образа. Проте преторська практика істотно розширила обсяг деліктів, що охоплювались поняттям *injuria*, – це були різного роду посягання на особу, як тілесні ушкодження, так і образи. Найбільш тяжкі випадки *iniuria* оголошувались під кінець республіки *delicta publica*, що тягнуло за собою накладення інфамії. Тяжкими вважались образи, завдані магістрату, сенаторам, домовладці, патрону, образи, нанесені публічно, образи, що виразилися у нанесенні ран. Особливо тяжкими вважались образи, що

вчинялись людиною низького походження стосовно посадовців чи аристократів.

Наступним приватним правопорушенням був *dollus*. *Dollus* – це приватний делікт, що виникає під час обману контрагентів у момент укладання договору або недобросовісного ставлення до нього протягом існування зобов'язальних відносин [5, с. 285]. Засудження за *dollus* тягнуло накладення інфамії.

Особливо шанобливе ставлення римлян до пам'яті предків виявилось у тому, що засудження за *sepulcri violatio* – порушення недоторканості місць поховання та наругу над могилами – також тягнуло применшення честі і вело до позбавлення прав. Детально цей різновид злочинів описує у своїй роботі А.В. Попов [4, с. 27–29].

в) применшення честі, що наступало як наслідок невиконання деяких видів договорів. Ці договори, за порушення яких накладалась інфамія, мали назву *contractus famosi*. Всього було 4 таких контракти: доручення *mandatum*, товариства *societas*, поклажі *depositum*, опіка *tutela* як контракт між опікуном та підопічним. Саме в цих контрактах, з точки зору римлян, особливо підкреслювалась важливість довіри одного контрагента до іншого, тому і до відповідальності за невиконання договорів додавалось додаткове покарання у вигляді інфамії.

Наслідками применшення честі у вигляді інфамії були значні обмеження, які накладались на *personae infames*. Залежно від підстав применшення честі – фактичних чи юридичних (*infamia facti*, *infamia iuris*) – розрізняли і юридичні наслідки.

Infamia facti мала місце тоді, коли суспільство засуджує вчинки чи негідний, аморальний спосіб життя людини. Наслідками такого суспільного несхвалення могли проявлятися у процесі розгляду справи у суді чи діяльності магістрата: у разі оцінки показань свідків та залучення особи до участі як свідка; у разі призначення опіки, коли особи з негідною репутацією позбавляються права бути опікуном чи піклувальником; у спадкових справах у питаннях позбавлення права на спадщину.

Infamia iuris – це применшення честі, що накладається згідно із законом. Як зазначалось вище, існувало два різновиди такої інфамії – *infamia immediata* та *infamia mediata*. В одних випадках закон прямо передбачав, за який спосіб життя, за які проступки громадяни безпосередньо, тобто без участі судової влади, визнаються *infames*. Одна лише наявність згаданих

у законі обставин, без розгляду їх у суді тягнула за собою інфамію – це *infamia immediata*. До таких обставин належало зайняття проституцією, лихварством, гладіаторство, акторська професія, оголошена неспроможність боржника, повторний шлюб вдови до спливу траурного року, шлюб опікуна чи його сина з підпільною до завершення строку опіки та деякі інші. В інших випадках закон, вказуючи на вчинки, що ганьблять честь громадянина, надає право судовій владі накласти інфамію – *infamia mediata*. Вона накладалась як наслідок засудження особи за інші злочини як додаткове покарання, що були розглянуті вище.

Наслідками інфамії були втрата публічних політичних прав (*ius sufragii* та *ius honorum*) та обмеження цивільних прав. Позбавлення політичних прав у період республіки виражалось у тому, що римські магістрати не допускали до здійснення тих чи інших публічних функцій осіб із сумнівною репутацією: цензори, які були відповідальними за проведення цензу та одночасно слідували за моральністю громадян, могли накласти санкції за неналежну поведінку громадян, яка, за загальною думкою або згідно з певними правовими нормами, визнавалася неприпустимою або нечесною. *Nota censoria* – «цензорське зауваження», що його цензори могли вписати щодо якогось громадянина, мало наслідком втрату *jus honorum* та викреслення зі списку сенаторів, з центурій вершників та благородних (еквесторів). Консул, керуючи виборами в магістрати, міг відмовити у праві виставляти свою кандидатуру на посаду особі, яка зганьбила себе, на думку консула, а претор міг не допустити ту чи іншу особу до виступу в суді [7, с. 127].

Особи, до яких застосовувалась інфамія, зараховувалися в розряд ераріїв (*aerarii*), тобто виключених з усіх триб і позбавлених права голосу на народних зборах; вони були позбавлені і *jus honorum*, тобто права обіймати державні посади; виключалися з війська; вони платили трибутум (*tributum ex censu*), але суму такого податку цензори їм завищували.

Обмеження цивільних прав стосувались: а) права вчиняти позови; б) права виступати свідком; в) сімейних прав; г) права на спадщину. Найвагоміше наслідки інфамії проявлялись у позбавленні права захисту своїх прав у суді: такі особи не мали права подавати позови, не могли на суді виступати на свій захист чи представляти інтереси інших осіб; не могли бути свідками та залучати свідків для

вчинення юридично значимих дій; свідчення їх не мали юридичної сили через втрату довіри. Особи, на яких накладалась інфамія, підлягали певним обмеженням щодо одруження – таким особам не дозволялося укладати законний римський шлюб з вільнонародженою особою, не могли вони бути опікунами та піклувальниками. *Personae infames* були обмежені у спадкових правах. Так, визнання людини *infamis* було підставою для позбавлення її прав на спадщину, а призначення *turpis personae* (особа, визнана турпетудо) спадкоємцем за заповітом було підставою для оскарження заповіту, посилаючись на інфамію такого спадкоємця.

Применшення честі мало довічний характер, зняття інфамії допускалось тією ж владою, якою вона була накладена. Римські претори, сенат або імператори мали право здійснити *restitutio famae*, відновлення громадянських прав особи. Існував і більш слабкий ступінь інфамії – ігномінія (*ignominia*), тимчасове позбавлення громадянських прав. Ігномінія мала місце в разі, коли цензор оголошував громадянина негідним його звання і виганяв його з триби. На осіб, які зазнали *ignominia*, не поширювалися деякі обмеження, що накладались на осіб, які зазнали інфамії, а саме позбавлення *jus honorum*, виключення з війська. Особи, які зазнали *ignominia*, могли бути відновлені у своїх правах наступними цензорами, тоді як накладення інфамії було довічним.

Висновки. Можливість мати права і обов'язки в римському праві була зумовлена наявністю або відсутністю трьох основних статусів – свободи, громадянства та сімейної самостійності. Зміни, що ставалися із втратою чи набуттям цих статусів, тягнули за собою і зміни в обсязі правоздатності особи. Проте можливість володіти правами в очах римлян розглядалась в якості честі особи, і обов'язком кожного було оберігати її, адже вчинення негідних вчинків чи ведення негідного способу життя могло призводити до применшення честі римського громадянина та обмеження його правоздатності, що отримало назву інфамія і розумілась як позбавлення громадянина деяких прав (політичних і цивільних) на підставі втрати ним публічної довіри. Основними підставами обмеження громадянської правоздатності були: 1) вчинення негідних вчинків (двоєженство, укладення повторного шлюбу вдовою до закінчення законного терміну жалоби в один рік, ганебне вигнання з легіону); 2) ведення ганебного способу життя та зайняття деякими видами професій

(акторством, гладіаторством, проституцією, звідництвом); 3) засудження за деякі злочини *iudicia publica* (державна зрада, вбивство, отруєння, насильство та ін.) та за правопорушення, що зачіпали інтереси окремих осіб (крадіжка, грабіж, особиста образа, обман під час укладення договору, наруга над місцями поховання); 4) як наслідок невиконання низки приватно-правових зобов'язань (доручення, товариства, поклажі, опіки).

Юридичними наслідками применшення громадянської честі в римському праві була втрата публічних політичних прав (*ius suffragii* та *ius honorum* – право участі в народних зборах та обрання на цивільні і військові посади) та обмеження цивільних прав: права подавати позови, виступати свідком та запрошувати свідків для засвідчення власних юридично значимих дій, заборона на укладення законного римського шлюбу, заборона виступати опікуном, обмеження права на спадщину, усунення від спадкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ефимов В.В. Догма римського права. Т. 1: Общая часть. Петроград, 1918. 244 с.

Левчук М.В. ПРИМЕНШЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЧЕСТІ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОЗДАТНОСТІ В ПРАВІ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Статтю присвячено дослідженню впливу суспільної поведінки особи на применшення громадянської честі як підстави обмеження правоздатності особи в римському праві. Встановлено, що применшення честі в римському праві мало назву *infamia*, вона визначалась як позбавлення громадянина деяких прав (політичних і цивільних) на підставі втрати ним публічної довіри. Розглянуто основні випадки обмеження громадянської правоздатності внаслідок негідних вчинків чи способу життя особи, внаслідок засудження за деякі злочини та як наслідок невиконання низки приватноправових зобов'язань. Визначено, що обмеження правоздатності римського громадянина внаслідок вчинення негідних вчинків наступало за низку діянь, серед яких були двоєженство, укладення повторного шлюбу вдовою до закінчення законного терміну жалоби в один рік, ганебне вигнання з легіону. Досліджено, що спосіб життя особи впливав на обсяг її правоздатності у Стародавньому Римі, а зайняття деякими видами діяльності (акторством, гладіаторством, проституцією, звідництвом) призводило до применшення громадянської честі. Розкриті причини несхвального ставлення римлян до окремих видів професій. Проаналізовано обмеження громадянських прав, що наступало в разі засудження особи за деякими категоріями проступків і злочинів: за деякі державні злочини *iudicia publica* (державна зрада, вбивство, отруєння, насильство та ін.); за правопорушення, що зачіпали інтереси окремих осіб (крадіжка, грабіж, особиста образа, обман під час укладення договору, наруга над місцями поховання); за невиконання деяких видів договорів (доручення, товариства, поклажі, опіки). Розкрито юридичні наслідки применшення громадянської честі в римському праві, до яких належали втрата публічних політичних прав (*ius suffragii* та *ius honorum* – право участі в народних зборах та обрання на цивільні і військові посади) та обмеження цивільних прав (права подавати позови, виступати свідком та запрошувати свідків для засвідчення власних юридично значимих дій, заборона на укладення законного римського шлюбу, заборона виступати опікуном, обмеження права на спадщину, усунення від спадкування).

Ключові слова: правоздатність у римському праві, інфамія, применшення честі, обмеження правоздатності в римському праві.

Levchuk M.V. DECREASE OF CIVIL HONOR AS A GROUND FOR LIMITATION OF LEGALITY IN THE LAW OF ANCIENT ROME

The article deals with the study of the influence of a person's social behavior on the reduction of civil honor as a basis for limiting a person's legal capacity in Roman law. It is established that the reduction of honor in Roman law was called "infamia", it was defined as the deprivation of a citizen of certain rights (political and civil) on the basis of loss of public confidence. Infamy could be direct or indirect. Direct infamy came for unworthy behavior

2. Немировский А.И. Идеология и культура раннего Рима. Воронеж, 1964. 209 с.

3. Моммзен Т. История Рима. Краткое изложение Н.Д. Чечулина. Санкт-Петербург : Лениздат, 1993. 159 с.

4. Попов А.В. Суд и наказания за преступления против веры и нравственности по русскому праву / Исслед. Ардалиона Попова. Казань, 1904. VI, 516, III с.

5. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право : базовый учебник / Перевод с македонского д. ю. н. проф. В.А. Томсинова и Ю.В. Филиппова ; под ред. проф. В.А. Томсинова. Москва : ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. 448 с.

6. Курс Римского Гражданского Права профессора Г.Ф. Пухты. Том I. / Перевод с последнего немецкого издания проф. Рудорффа; Издание Ф.Н. Плевако. Москва : Типография «Соврем. Изв.», 1874. 550 с.

7. Римское частное право : учебник / Под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2012. 560 с.

8. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / под ред. Д.В. Дождева. Москва : БЕК, 2002. 400 с.

9. Словарь античности. Москва : Прогресс, 1989. 704 с.

10. Тит Ливий. История Рима от основания города. Том I. Москва : Изд-во «Наука». 1989. 576 с.

11. Хрестоматия по истории древнего мира / под ред. В.В. Струве. Москва. Т. 3: Рим. 1953. 274 с.

or occupation of unworthy professions due to the very fact of committing shameful acts and did not require any individual legal regulations. Indirect legal degradation occurred as a result of an individual act, a court verdict as a result of committing certain criminal offenses (as an adjunct to the main punishment) or as a result of non-fulfillment of a number of private obligations, classified as shameful, in evading custody. The main cases of restriction of civil capacity due to indecent acts or lifestyle of a person, due to conviction for certain crimes and as a consequence of non-fulfillment of a number of private obligations are considered and analyzed. It was determined that the restriction of legal capacity of a Roman citizen due to the commission of indecent acts occurred for a number of acts, including polygamy, remarriage of a widow before the expiration of the legal period of mourning in one year, shameful expulsion from the legion. It has been studied that a person's way of life influenced the extent of his legal capacity in ancient Rome, and engaging in certain activities (acting, gladiatorship, prostitution, pimping) led to a decrease in civic honor. The reasons for the disapproval of the Romans to certain types of professions are revealed. The restriction of civil rights that occurred in the case of convicting a person for certain categories of misdemeanors and crimes: for some state crimes "iudicia publica" (treason, murder, poisoning, violence, etc.); for offenses that affected the interests of individuals (theft, robbery, personal insult, fraud at the conclusion of the contract, abuse of burial places); and the reduction of honor that occurred as a result of non-performance of certain types of contracts (power of attorney, company, luggage, guardianship). The legal consequences of the reduction of civil honor in Roman law, which included the loss of public political rights ("ius suffragii" and "ius honorum" – the right to participate in public assemblies and election to civil and military positions) and the restriction of civil rights (the right to sue, to act as a witness) and invite witnesses to testify to their own legally significant actions, a ban on legal Roman marriage, a ban on acting as a guardian, a restriction on the right to inherit, a removal from inheritance).

Key words: legal capacity in Roman law, infamy, disparagement, limitation of legal capacity in Roman law.